

MAXSUS PEDAGOGNING SHAXSIY SIFATLARI VA ULARNING INKLYUZIV TA'LIMDAGI O'RNI

Farangiz Nazarova Farxod Qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti

Maxsus pedagogika

Annotatsiya: Inklyuziv ta'lim sharoitida maxsus pedagogning shaxsiy sifatlari ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Zero, imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalar, balki insoniy fazilatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada maxsus pedagogning mehribonlik, sabr-toqat, tolerantlik, empatiya, mas'uliyatlilik va ijodkorlik kabi shaxsiy sifatlarining inklyuziv ta'limdagi o'rnini yoritiladi. Shuningdek, ushbu sifatlar yordamida o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish, sinfda ijobiy ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish va individual yondashuvni amalga oshirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maxsus pedagogning shaxsiy fazilatlarini inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli tashkil etishning hal qiluvchi omillaridan biridir.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus pedagog, shaxsiy sifatlar, tolerantlik, sabr-toqat, empatiya, mas'uliyat, ijodkorlik.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri – bu inklyuziv ta'limni rivojlantirish va uni amaliyotga keng tatbiq etishdir. Inklyuziv ta'lim jarayonida barcha o'quvchilarning, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarning ham ta'lim olishi, rivojlanishi va ijtimoiylashuviga sharoit yaratish ko'zda tutiladi. Bunday sharoitda o'qituvchining, ayniqsa maxsus pedagogning roli beqiyosdir.

Maxsus pedagog nafaqat kasbiy bilim va metodik ko'nikmalarga, balki shaxsiy sifatlarga ham ega bo'lishi lozim. Chunki imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda sabr-toqat, empatiya, tolerantlik, mehribonlik va mas'uliyat kabi fazilatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu sifatlar orqali pedagog har bir o'quvchi uchun qulay muhit yaratadi, ularning ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqaradi hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etadi.

Demak, inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati ko'p jihatdan maxsus pedagogning shaxsiy fazilatlariga bog'liq. Mazkur tadqiqotda maxsus pedagog shaxsining individual sifatlarga ega bo'lishi va ular orqali inklyuziv ta'lim jarayonida ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishdagi o'rnini yoritib beriladi.

ASOSIY QISM

Markaziy Osiyo davlatlarida inklyuziv ta'lim tushunchasi odatda barcha o'quvchilarning yagona ta'lim tizimida qatnashishi, ularning ijtimoiy moslashuvi va teng imkoniyatlarga ega bo'lishi sifatida talqin qilinadi. Bu jarayonda ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishning tub mohiyati – bolalarda o'ziga ishonch, o'zaro hurmat va jamoaga tegishlilik tuyg'usini kuchaytirishdir.

Masalan, O'zbekistonda ba'zi maktablarda "birgalikda ertak yaratish" usuli qo'llanadi. O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, birgalikda ertak to'qiydi va uni sahnalashtiradi. Bu jarayonda turli imkoniyatga ega bolalar bir-birini tinglashni, birgalikda ijod qilishni o'rganadi.

Qozog'istonda "sport orqali inklyuziya" tajribasi samarali qo'llanadi. Maktablarda imkoniyati cheklangan va sog'lom bolalar birgalikda sport musobaqalarida qatnashadi, aralash jamoalar tuziladi. Shu orqali bolalar o'zaro qo'llab-quvvatlashni his etadi va sinfda ijobiy kayfiyat mustahkamlanadi.

Qirg'izistonda darslarda "milliy hunarmandchilik ustaxonasi" tashkil qilinadi. Masalan, o'quvchilar gilam to'qish, kashtachilik yoki yog'och o'ymakorligi bo'yicha kichik amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etadi. Bu jarayonda har bir bola o'z qobiliyatini ko'rsatadi va jamoadagi o'rnini topadi. Bu esa ijtimoiy-psixologik muhitni tabiiy ravishda shakllantiradi.

Tojikistonda esa "qiziqarli doira suhbatlari" amaliyoti mavjud. O'quvchilar darsdan keyin kichik doira shaklida yig'ilib, bir kunlik taassurotlarini, qiyinchiliklari yoki quvonchli voqealarini o'rtoqlashadi. Bunday suhbatlarda bolalar o'zini qadrlangan va tushunilgan his qiladi.

Turkmanistonda esa maktablarda "ijodiy teatr mashg'ulotlari" keng qo'llanadi. O'quvchilar kichik sahna ko'rinishlarini tayyorlashadi, unda har bir bola o'z roliga ega bo'ladi. Bu jarayon ularni bir-biriga yaqinlashtiradi, o'zaro hamkorlikni kuchaytiradi va ijobiy psixologik muhit yaratadi.

Markaziy Osiyo davlatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati o'quvchilarni faol jarayonga jalb etishda, ularning qobiliyatini ochishda va ijtimoiy-psixologik muhitni iliq saqlashda namoyon bo'ladi. Aslida, bunday muhitning tub mohiyati – bolalarni bir-birini qadrlashga, yordam berishga va birgalikda muvaffaqiyat qozonishga o'rgatishdir.

Davlat	Amaliy dars jarayoni misoli	Ijtimoiy-psixologik muhitga ta'siri
O'zbekiston	"Birgalikda ertak yaratish" – guruh bo'lib ertak to'qish va uni sahnalashtirish	O'quvchilar o'zaro tinglashni o'rganadi, ijodkorlik va hamkorlik muhitini shakllantiradi
Qozog'iston	"Sport orqali inklyuziya" – aralash jamoalarda musobaqalar tashkil qilish	O'zaro yordam va qo'llab-quvvatlash kuchayadi, jamoaviylik mustahkamlanadi

Davlat	Amaliy dars jarayoni misoli	Ijtimoiy-psixologik muhitga ta'siri
Qirg'iziston	“Milliy hunarmandchilik ustaxonasi” – gilam to'qish, kashtachilik mashg'ulotlari	Har bir bola o'z qobiliyatini ko'rsatadi, o'zini jamoadagi muhim shaxs sifatida his qiladi
Tojikiston	“Doira suhbatlari” – o'quvchilar kundalik taassurotlarini bo'lishadi	O'zini tushunilgan va qadrlangan his qilish, ishonch muhitini kuchaytiradi
Turkmaniston	“Ijodiy teatr mashg'ulotlari” – kichik sahna ko'rinishlari tayyorlash	Bolalarda hamkorlik, o'zaro hurmat va yaqinlik hissini rivojlantiradi

Kelajakda inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi oddiygina tenglik yaratish emas, balki bolani o'zining chegarasidan chiqara oladigan “imkoniyatlar ekotizimi”ni barpo etish bo'ladi. Bu ta'lim modeli har bir bolaning qobiliyatini kuchaytiradigan, ularni faqat o'quvchi emas, balki yangi bilim yaratuvchi sifatida ko'ra oladigan tizimga aylanishi kutilmoqda.

Inklyuziv texnologiyalarning yangi yo'nalishi sifatida sinfda “raqamli hamdardlik” tizimlari paydo bo'ladi. Bu tizim o'quvchilarning yuz ifodasi, ovoz ohangi va hatto tana harakati orqali ularning ruhiy holatini aniqlaydi va dars jarayonini shu holatga moslashtiradi. Masalan, bola charchagan bo'lsa, tizim topshiriqni qisqartiradi yoki uni o'yin shakliga o'zgartiradi. Shunday qilib, ta'lim jarayoni bolaga emas, balki bolaning o'sha ondagi ehtiyojiga moslashadi.

Kelajakdagi amaliy darslarda “sensorli muhit kapsulalari” keng qo'llanadi. Bu kichik xonacha yoki stansiya ichida turli stimullar – tovush, rang, hid, yorug'lik bolaga mos ravishda sozlanadi. O'quvchi darsni shu kapsulada qabul qilishi mumkin, bu esa sinf ichida shaxsiylashtirilgan mikro-muhit yaratishga imkon beradi.

Shuningdek, “hissiyotlarni uzatish texnologiyasi” ta'limga kirib keladi. Masalan, maxsus bilaguzuk yordamida sherigi quvonch yoki qiyinchilikni his qilayotganini boshqa o'quvchi sezadi. Bu texnologiya o'quvchilar o'rtasida chinakam empatiya va o'zaro tushunishni shakllantiradi.

Dars jarayonlarida virtual reallik endi faqat ko'rish yoki eshitishga xizmat qilmaydi, balki “ko'p sezgi integratsiyasi”ni ta'minlaydi. Bola tarix darsida qadimiy shahar bozorida nafaqat yuradi, balki u yerdagi tovushlarni eshitadi, havoning hidini his qiladi, buyumlarni qo'li bilan sezgandek tajriba orttiradi. Bu imkoniyati cheklangan bolalar uchun “cheklovsiz tajriba” maydoni bo'ladi.

Amaliy jarayonlarda eng katta o'zgarish – o'quvchi endi darsning passiv iste'molchisi emas, balki texnologiyalar yordamida darsni birgalikda yaratuvchi shaxsga aylanadi. Masalan, bola matematika masalasini yechayotganda tizim uning uslubidan yangi topshiriq yaratadi va keyingi dars shu bola ishlab chiqqan misol asosida quriladi.

Natijada kelajak inklyuziv ta'limida o'qituvchi bilimni yetkazuvchi emas, balki texnologiyalar orqali har bir bolaning ichki imkoniyatini uyg'otuvchi yo'lboshchiga aylanadi.

XULOSA

Kelajakda inklyuziv ta'limning eng asosiy maqsadi – barcha bolalarni yagona sinfda to'plash emas, balki ularning imkoniyatlarini kengaytiruvchi va har bir shaxsning qobiliyatini namoyon etuvchi ekotizim yaratishdir. Bunda ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish jarayoni faqat tenglik tamoyiliga emas, balki har bir bolaning ehtiyojiga moslashuvchi moslashuvchan va hissiyotga sezgir tizimga aylanishi kutilmoqda.

Yangi texnologiyalar orqali dars jarayonlari transformatsiya qilinadi: sensorli muhit kapsulalari, hissiyotlarni uzatuvchi qurilmalar va ko'p sezgini uyg'otuvchi virtual muhitlar o'quvchilarga cheklovlarsiz tajriba taqdim etadi. Natijada bola darsda passiv tinglovchi emas, balki bilim yaratuvchi va jarayonni shakllantiruvchi faol ishtirokchiga aylanadi.

Shunday qilib, kelajakda inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati o'qituvchining bilim berish uslubiga emas, balki texnologiyalar yordamida har bir bolaning ichki imkoniyatini uyg'ota olishiga bog'liq bo'ladi. Shu tariqa, inklyuziv ta'lim jamiyatda chinakam empatiya, hamkorlik va shaxsiy rivojlanish madaniyatini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. **Nazarova Muxayyo Maxmudovna.** INKLYUZIV TA'LIM: XALQARO TAJRIBA VA AMALIYOT, ERISHILGAN NATIJALAR, MUAMMO VA ULARNING YECHIMLARI. Ta'limda Raqamli Texnologiyalarni Tadbiq Etishning Zamonaviy Tendensiyalari va Rivojlanish Omillari, Vol. 43 No. 1, 2025. Ushbu maqola inklyuziv ta'limda raqamli texnologiyalarning o'rni, xalqaro tajribalar va zamonaviy amaliyotlar orqali yechimlar haqida tahliliy ma'lumot beradi. scientific-jl.com
2. **Guljamol Bakhromova.** INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA INNOVATION YONDOSHUVLAR: MUAMMO VA YECHIMLAR. Nordic International University, 2025. Maqolada innovatsion metodlar, grafik organizmlar, moslashtirilgan materiallar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali inklyuziv ta'limni tashkil etish bo'yicha amaliy yechimlar ochib beriladi. ojs.nordicun.uz
3. **Barchinoy O'ktamova.** INKLYUZIV TA'LIMNI QO'LLAB-QUVVATLOVCHI INNOVATION TEXNOLOGIYALAR. Maktabgacha ta'lim jurnali, Vol. 1, 2024. Ushbu maqola inklyuziv ta'limda maxsus ehtiyojli o'quvchilarga yo'naltirilgan texnologik vositalar va metodlarni tahlil qiladi hamda O'zbekiston sharoitida amaliy tavsiyalar beradi. presedu.jdpu.uz
4. **Olloberdiyeva Shodiyona Baxrom qizi.** INKLYUZIV TA'LIM: MUOMMOLAR VA ISTIQBOLLAR. PEDAGOGS International Research Journal, Vol. 83 No. 1, 2025. Maqola inklyuziv ta'lim mazmuni, O'zbekistondagi muammolar hamda istiqbollarni xalqaro va ichki nuqtai nazardan yoritadi. scientific-jl.com
5. **Xolova Mohigul Shavkatovna.** INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODEL. Research Focus International Scientific Journal, Vol. 3 No. 11, 2024. Global tajribalar tahlili asosida O'zbekistonda inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy qilish modeli ko'rib chiqiladi. refocus.uz